
előlünk csak a föld alá menekülhetnek!...

Balázsevics Viktória emlékezései Simokovich Rókusról

A házunk, nagymama háza, a volt gubógyár, a mostani Nova Budućnost bútorgyár mellett állt, nem messze a Setaerdőtől. A szomszédunkban egy fűszerüzlet tulajdonosának szintén két gyereke, egy lánya és egy kisebb fia volt, éppen hozzánk illettek játszótársnak. A lányt, Bauer Magdát, Ducinak becézték. Sokat játszottunk együtt, megnéztük, hogyan termesztik a selyemhernyót, hogyan gyűjtik be a gubót, és hogyan szállítják Novi Sadra, a selyemgyárba.

Amikor befejeztem a négy elemít, otthon tartottak. Nagy szükség volt rám a házi munkában. Főztem is, takarítottam is, de a jószágot is el kellett látnom. Az öcsém továbbtanult, édesanyám beadta az inasiskolába, s így kitanulta ő is, mint régen az apám, a lakatosmesterséget. Továbbtanult a játszótársam, Duci is. Ő lett később Mayer Ottmár felesége.

Akkor történt a legnagyobb változás az életemben, amikor Ducihoz, vagyis Ottmárékhoz kezdtem járni. Különösen, amikor gyereke született, Duci sokat hívott hozzájuk, úgy látszik, biztosabbnak érezte magát, ha megoszthatja velem gondjait.

Ottmár és Duci lakása szintén a Setaerdő közelében volt. Az utca vonalától beljebb épített, kétszoba-konyhás kis házban laktak, a mai Kragujevačka utcában. Az egyik helyiség hálósobaként szolgált, a másik, kissé tágasabb szobában, tartózkodott egész nap a család meg a sok barát és látogató.

Sohasem fogom elfelejteni ennek a szobának képét, légkörét. Egy ikerablak alatt Ottmár csöpp íróasztala állt, s az íróasztalon csupán egy írógép. Az egyik fal mellett, egy kereveten, hátradőlve, szorosan egymás mellett foglaltak helyet — mert szűk volt a hely — a barátok. A szemben levő sarokban, egy vaskályhán, Duci barátnőm állandóan főzött valamit, ott volt a gyerek is mellette. Ottmár, háttal a szobának és az egész társaságnak, az íróasztalnál ült és gépelt. Mindig gépelt. Másként nem is tudok visszaemlékezni rá, csak így, ahogy magas, nyúlánk termete kissé meggörböd, és, háttal a szobának, dolgozik. Csak

időnként fordította felénk nyugodt, mosolygós arcát, és bele-beleszolt a vitába. Mert a szobában állandóan folyt, szinte zsongott a vita a legkülönbözőbb témákról, a politikai helyzetről, a spanyol polgárháborúról, a feltörő fasizmusról, a munkásmozgalom kisebb-nagyobb kérdéseiről, a folyó sztrájkokról, az akciókról, a Hídról. Mert, mondanom sem kell, itt volt a Híd szerkesztősége, jobban mondva, főhadiszállása. Ide érkeztek a kéziratok, s itt szurkoltak a folyóirat minden egyes számaért. Tudom, mindig külön izgalom volt, megjelenik-e a Híd vagy sem, átengedi-e a cenzúra vagy nem. S ha igen, nagy lett az öröm. Mivel lakomára, vendégségre nem jutott, szegény volt nagyon a társaság, akkor boldogságukban elővettek egy cigarettát és végigszívták. Sorban, mind szippantott néhányat a rekamién ülők közül. — Ha megéheztek, hát kimentek a konyhába, körülállták az asztalt, s ettek, amit találtak. Ha sokan voltak, segítettem én is Ducinak főzni meg rendet csinálni, mert a barátnőm, mi tagadás, nem volt ügyes háziasszony, meg sok minden a nyakába is szakadt. Sokszor nem bírtam nézni, milyen éhesek az elvtársak, hát hoztam hazulról egy-egy tyúkot, s meg is főztem nekik.

Persze otthon azonnal rájöttek a turpiságra, meg is gyűlt a bajom miatta, mert a család nem tudta elképzelni, mi történt velem, megijedtek, hogy rossz társaságba keveredtem. Én azonban mindent eltűrtem otthon: megjegyzést, szidalmat, csak hogy Ottmárékhoz mehessek.

Minél jobban megértettem, miről zsong a baráti kör, annál jobban ragaszkodtam hozzájuk, s már volt úgy, hogy egész napokat ott töltöttem. Így ismertem meg Ottmár barátait, munkatársait, elsősorban a komoly és nyugodt Simokovich Rókust meg a többieket: Laták Istvánt, a költőt, az alacsony, zömök Szabó Gézát, aki vasizmú ember benyomását keltette. Ha megszólalt, ellentétben Ottmár és Rókus mindig nyugodt, kimért beszédmodorával, erős, dörgő hangja csak megerősítette ezt a benyomást. Jó szónok volt és jó agitátor. Itt ismerkedtem meg a Malušev testvérekkel is, mert Cvetko, Pavo és Sofika is ide jártak; azután Wohl Lolával, a vörös hajú hivatalnoklánnyal, akinek magatartásában szintén roppant ragaszkodást éreztem a társaság s a munkásmozgalmi eszmék iránt, meg Rác Magdával, aki elég törékeny alakú, de vidám és szellemes teremtés volt.

Amikor megismertem, 1937-ben vagy 38-ban, Simokovich Rókus állás nélkül tengődött. Mindenholnan elbocsátották tevékenysége miatt. Valami keveset mégis keresett, mert lévén a könyvkötészet a mester-sége, otthon könyveket kötött be magánszemélyek és könyvtárak rendelkezésére.

Rókus. 1906-ban született. Szegény sorsú hivatalnokcsalád fia volt. Szüleivel meg három testvérével Palicson élte le gyerekkorát. Így lett játszótársa és legjobb barátja az öt évvel fiatalabb Ottmárnak, aki szüleivel szintén Palicson élt. A harmadik elválaszthatatlan jó pajtás Jancsó Károly, a későbbi rádióműszerész volt.

A nedves, földszinti palicsi lakásban Rókus csonttuberkulózist kapott, s a szegedi kórházban megoperálták. Ez az operáció kihatott egész életére. Itt lett rövidebb egyik lába, ami később az illegális munkában, de különösen a háborúban roppant hátránnyá fajult. Tudta is előre, hogy nem éli túl a háborút.

Mint minden gyenge egészségű gyerek, Rókus már kicsi korától

kezdve sokat olvas, megszereti a könyveket, a tudományt, azonban a család nem iskoláztatja. Rókus egy könyvkötőmesterhez, Schmidt Vilmoshoz kerül ipari tanulónak, és beiratkozik a tipografusok szakszervezetébe. Itt ismerkedett meg Mitrović Đuróval és más idősebb munkásokkal, akiknek hatására annyira fellelkesedett a szocialista eszméken, hogy egy életre hű maradt hozzájuk. Azonnal munkába kezdett. Természetesen, először is legjobb barátját, Ottmárt nyerte meg az ügynek. Ottmár később mindig mondogatta is nekünk, hogy Rókus volt eszmei nevelőapja.

Ezentúl sokat olvastak és tanultak együtt. Amikor Ottmárt szülei gimnáziumba adták, a két barát megegyezett, hogy Ottmár mindennap előadja neki az átvett anyagot, és együtt tanulnak. Barátságuk, ragaszkodásuk egymás iránt ezzel csak növekedett. Rókus, mint Ottmár is, nagyon sokat olvasott, s így nagy műveltségre tett szert.

Amikor megismertem, Rókus már nem Palicson, hanem Szabadkán lakott. Cikkeket írt a *Hídnak*, előadásokat tartott a munkásotthonban. Oda, a bajai úti otthonba sokat jártunk együtt. Nagyon jól emlékszem rá abból az időből. Barna kajla kalappal a fején, könyvvel a hóna alatt, így bicegett az utcákon fáradhatatlanul. Ő volt az, akit meg lehetett mindenre kérni, aki mindenkinek mindent megtett. Markáns, sötét bőrű, rekedtes hangú, de nagyon kiegyensúlyozott, nyugodt ember volt. Szelíd szemű. A szemei, hát azok szinte külön éltek, mintha semmi köztük sem lenne ahhoz a markáns archoz.

Már abban az időben csoportjai voltak, fiatalokkal dolgozott. Könyveket adott nekik, kirándulásokra járt velük, szinte állandóan agitált, ez volt az élete, a gondolkodásmódja. Egész generációkat nevelt.

Ha most jobban meggondolom, mindezeknek az embereknek, akiket Ottmáréknál megismertem, az volt a közös tulajdonságuk, hogy mindenhol és állandóan bizonyos fajta nevelőmunkát végeztek. Egyszerűen és közvetlenül. Nem kellett a munkaformákról tanakodni. Ezeknek az embereknek a szocialista forradalom volt minden gondolatuk, ez a munka volt az életük, így tudtak másokra hatni. S ezt a munkát csakis így lehetett és így lehet végezni.

Ottmáréknál úgy határoztak, hogy én is Rókushoz fogok tartozni, tőle kapom majd a könyveket meg az utasításokat. Egyik csoportjával aztán én is kirándulásokra kezdtem járni. Palicsra mentünk legtöbbit. Máriás Józseffel, Halász Gyulával, Gál Pistával meg a többiekkel Palicson, egy szálláson, távol az üdülő, fürdőző vendégektől, olvastunk, tanultunk, beszélgettünk, de labdáztunk, fürödtünk is.

Ahogy jobban megismertük, meg is szerettük egymást Rókussal. Nagyon becsületes, megfontolt, nyugodt embernek tartottam, s az is volt.

Mind több feladatot bízott rám. 1939-ben, emlékszem, jelszavakat rajzoltunk tussal, papírszalagokra. A Kertvárosban, a villanytelep mögött, ahol abban az időben az öccsével lakott, ott készítettük ezeket a falragaszokat. Akkoriban a vasúti nyomdában dolgoztunk mind a ketten, ő a könyvkötészetben szakmunkán, én pedig csak a papírlapokat hajtogattam a gép után. Falcolás, úgy hívták ezt annak idején.

Munka után, mert este 10-ig dolgoztam, a nagykabátom egyik zsebébe a jelmondatos falragaszokat, a másikba pedig, egy papírzacskóban ragasztót csúsztattam, majd az utcákon, ahol tudtam, hogy nap-

közben sokan megfordulnak, tehát a központban is, felragasztottam a falakra ezeket a jelszavakat.

Egyedül kellett dolgoznom, és a saját leleményemre támaszkodnom. Mai szemmel nézve nagyon primitív és nagyon kockázatos módszerrel dolgoztam. Egyik kezemmel kihúztam egy papírszalagot a zsebből, a másikkal megkentem ragasztóval, és fel a falra... Aztán: hajts onnan, hogy meg ne lássanak! A kabátom csupa ragasztós lett, vizes ronggyal kellett törülgetnem otthon, ha lekapnak, nincs menekvés, de másként nem tudtam és nem is lehetett. Végül már annyira felbátorodtam, hogy egyszer világos nappal, a betegsegélyző épületében ragasztottam fel egy ilyen papírszalagot az egyik irodajátóra. Tudtam, hogy nagyon sokan látni fogják, mert a folyosó forgalmas volt, de abban a pillanatban nem tartózkodott ott senki. Ez azonban olyan meggondolatlan cselekedet volt, hogy Rókusnak nem is mertem bevallani, és többé nem tettem.

Hogy milyen jelszavak voltak ezek, arra már nem emlékszem, de bizonyos, hogy az akkor legidősebb jelenségekre reagáltunk. Azt sem tudom, megmaradt-e példány ezekből a tussal rajzolt jelszavakból az utókor számára.

A vasúti nyomdában vörös segélyt is gyűjtöttem. Tikvicki Cila és Lendvai Klára, akik már régebben ott dolgoztak és ismerték az embereket, begyűjtötték a pénzt, én pedig Rác Magdának adtam át. Nyolc hónapig dolgoztunk a nyomdában Rókus meg én. Vagy besúgtak bennünket, vagy a vezetőség maga is észrevette a mozgolódást körülöttnünk, elég az hozzá, hogy mindkettőnket elbocsátottak azzal az ürüggyel, hogy nincsen munka.

Még a nyomdában dolgoztunk, amikor egybeköltöztünk, és csak rajtunk kívül álló okok miatt nem tudtunk hivatalosan is összeházasodni. Az egyik nagybátyám, aki Banja Lukán dolgozott mint cukrász, megengedte, hogy beköltözzünk szabadkai házába.

Közben 1940 telén nagy letartóztatás volt Szabadkán. Halász Gyulát elfogták, miközben röpcédulákat osztogatott, és ekkor sok ember lebukott. Köztük Rókus is. Három hónapig volt benn, de a tárgyaláson, a közvélemény hatására, felmentették. Egy héttel a háború kitörése előtt Rókus hazajött.

Régen tudtuk, hogy háború készülődik. Amikor bekövetkezett, mégis megdöbbentett bennünket, de különösen az a mód, ahogyan a királyi hadsereg felbomlott. Emlékszem, egy napon, ahogy a pesti vasútvonal mentén hazafelé tartottunk, észrevettük Rókussal, hogyan szállingóznak kerteken át, földeken keresztül a horthysta katonák. Egyenként jöttek velünk szemben, lopakodva, s a lakosság köréből már többen észrevették őket. Legtöbben hidegen szemlélték az eseményeket, de volt olyan is, aki örült, szövegségest, sőt felszabadítót látva az idegen katonákban. Mi ketten annyira megdermedtünk, hogy bizonyosan az arcunkon is meglátszott. Az egyik zubbonyos meg is szólított bennünket: „Úgy látszik, maguk nem örülnek!” — mondta, s mi jónak láttuk sietve odébbállni.

Nehéz idők következtek, megkövetelték a szigorúbb konspirációt. A munkásotthont, mint ismeretes, még régebben, a háború kitörése előtt bezárták. Nehéz volt az emberekkel a kapcsolatot fenntartani. Ottmár félig illegálitásban volt ekkor, nem találkozhattunk. Mégis feltűnt néha a városban, biciklin, parasztruhába öltözve. Ezt később meggon-

dolatlanságnak minősítették, de neki el kellett végeznie a munkát. Nem lehetett — és nem is volt hova — elbújni.

Rókus ekkor azt a feladatot kapta, hogy lakásunkon illegális anyagot sokszorosítson. Hogy honnan hozta a sokszorosítógépet, nem tudom, de mi ketten nekiláttunk a munkának. Ezt csináltuk szünet nélkül a megszállás napjától kezdve több mint egy hónapig. A röpcédulákat és más anyagokat Wohl Lola hozta nekem. Kész matricákat hozott, de nem tudom, hogy ezeket hol gépelték. A JKP több nyelvű kiáltványai voltak ezek a lakossághoz, magyarázatok a megszálló mivoltáról, arról, hogy Horthy fasiszta hadserege nem lehet szövetségese a magyar népnek, stb., stb. Az anyagot nekünk kellett sokszorosítanunk és továbbadnunk Kornstein Ödönnek, aki az anyag elosztását szervezte. Mi így is tettünk.

A házban, ahol laktunk, még egy lakó volt, úgyhogy nagyon kellett vigyáznunk. Csak éjjel dolgozhattunk. Az udvarban egy kis vermet ástunk, és nappal a gépet s minden anyagot ott tartottunk. A vermet deszkákkal fedtük be és jól álcáztuk. Azonban szokszor annyi volt az anyag, hogy már délután munkához kellett látni. A gép nem volt zajos, mégis megpróbáltunk teljesen nesztelenül dolgozni. Rókus egy glicerines masszát készített, azzal bevonta a matricát. Ezek után le lehetett húzni néhány példányt, de aztán a masszát újra kellett készíteni, és a matricát újra bevonni. Ez nagyon fáradságos és lassú munka volt; a sokszorosítógéppel gyorsabban lehetett dolgozni.

Májusban egy napon furcsa dolog történt. Rókus katonai behívót kapott a lakásunkra címezve, holott ő ott nem volt bejelentve, és hivatalosan — mint már mondtam — nem is voltunk megesküdvé. Azt hittük, leleplezték a nyomdánkat, és hogy a behívót csak csaléteknek küldték, majd jönnek házkutatást tartani és letartóztatni. Hogy mi volt pontosan a szándékuk, azt ma sem tudom. De akkor Rókus meg volt győződve róla, hogy a behívót csak próbaként küldték, és úgy cselekedett, ahogy legjobbnak látta. A sokszorosítót és a sokszorosításhoz tartozó kellékeket elástuk, a kész anyagot pedig az éjszaka folyamán elégettük. Másnap Rókus jelentkezett a katonai ügyosztályon, de a lába miatt a szolgálattól felmentették, s mintha az idézésnek semmi más célja nem lett volna, hazaengedték.

A munkát folytatni akartuk, de ekkor még különösebb dolog történt. Rókust az elvtársak elítélték, mert akkor éjjel megsemmisítette azt az anyagot. Egy időre eltiltották a munkától. A pártból nem zárták ki, de a munkától eltiltották. Nem tudom, kik voltak azok, akik Rókus fellett ítélkeztek, csak tudom, hogy a hatás borzasztó volt. Rókus tudta, hogy nem gyávaságról vagy pánikról volt szó, hiszen tervszerűen és nyugodtan cselekedett, s mert gyorsan kellett cselekednie, ideje sem volt arra, hogy bárkivel tanácskozzék. Az elvtársak mégis szükségesnek találták a büntetést.

Rókus végtelenül nehezen bírta el a tétlenséget. Ő, aki egy életen át szüntelenül dolgozott, most egyszerre légüres térbe csöppent, méghozzá akkor, amikor legnagyobb szükség volt munkájára. Hiába vigasztaltam, elkésérítette, igazságtalannak tartotta a büntetést. A sokszorosítót, egy kis írógépet meg valamennyi anyagot elvittem Jancsó Károlyékhoz, azok elrejtették. Mi pedig vártunk.

Az én tétlenségem azonban nem tartott sokáig. Wohl Lola jött el

hozzám azzal, hogy a párt nagyon fontos és nehéz feladatot akar rám bízni, de Rókusnak, bár együtt élünk, nem szabad tudnia a feladatról. Természetesen elfogadtam. Nem is árultam el neki egy szóval se, bár nagyon fájt az ő szenvedése. És ő nem is faggatott. Tudta, hogy — tekintet nélkül az egyéni sérelmekre — háború van, megszállás, és harcolni kell.

Szóval a párt futára, kurírja lettem. Így nevezték akkor az összekötőket.

Miután Szabadkán megszűnt a pártanyag sokszorosítása, azt Újvidékről kellett hozni egész Észak-Bácska részére. Nekem jutott ez a feladat.

Már nem emlékszem a jelszóra, de tudom, hogy egy jelszó segítségével először Ivačković Gordánával találkoztam Novi Sadon, a Halpiac közelében. Ő adott át egy elvtársnőnek, akivel azután rendszeresen találkoztam egy alacsony, nedves, rossz külsejű házban, melynek üvegezett kapuja volt. A ház szintén a Halpiac közvetlen közelében volt. Az elvtársnő, ma sem tudom a nevét — Ivačković Gordana kilétét is csak később tudtam meg, amikor a börtönben találkoztunk —, szóval, ez az elvtársnő egy vékony, sovány nő volt, hozzám hasonló termetű. Szabadkáról mindig egy nagy, bő aktatáskát hoztam, ezt átadtam neki, ő megtöltötte anyaggal, én meg vittem haza. Szabadkán a teli táskát ismét Kornstein Ödönnek kellett átadnom, és így utaztam májustól szeptemberig, eleinte egyszer egy héten. Júniusban ismét eljött hozzám Lola, és szavaiból arra következtettem, hogy nem magam végeztem ezt a feladatot. A pártnak volt még egy futára, de az vagy nem mert többé utazni, vagy gyanússá vált, és nem engedték többé. Megkérdezte tőlem, vállalom-e, hogy hetente kétszer utazzak Novi Sadra, mert nagy szükség volna az illegális anyagra. Természetesen ezt is vállaltam.

Nagyon nehéz hónapok következtek. Hetente kétszer utaztam, úgy emlékszem, kedden és pénteken. Mindig a reggeli vonattal mentem, amelyik négy-öt óraker indult, hogy a kora reggeli órákban átadhassam a táskát, és a tizenegy órás vonattal vissza is jöhessenek. Így találtam legjobbnak. Nappal kevésbé válhattam gyanússá. Persze, Újvidéken nem tartózkodhattam abban a házban vonatindulásig, hanem a táskát átadván, ha fújt, ha esett, sétálnom kellett az utcákon addig a kiszámított percig, amíg a teli táskát átvehettem és elindulhattam az állomásra, hogy pontosan, se korán, se későn megérkezzek. Szabadkán az anyagot, mint mondtam, Kornstein lakására, a mostani Matija Gubec utcába kellett elvinnem. Kornstein egy nagyon rokonszenves, fekete hajú fiatalember volt, valahogy abban az időben nősült. Nyugodt, derűs, optimista természet volt. Ahogy én benyitottam udvari lakásának konyhaajtáján, ő már át is vette az anyagot, és mehettem. Soha mással nem találkoztam ott, ő ezt így rendezte, s ez így megnyugtató volt.

De ez a helyzet se tartott sokáig. Ahogy fokozódott a megszálló terrorja, mind kevesebb ember bizonyult alkalmasnak összekötői munkára, biztosan sokan már előbből kompromittálva voltak, vagy megijedtek. Kornsteinnek kellett az anyagot elosztani Észak-Bácskára, s amikor nem volt más, engem kért meg, hogy a kiosztott anyagot elvigyem Zentára, Adára vagy Topolyára. A végén már a hét majd minden napján utaztam, hol Novi Sadra, hol Zentára, hol Adára, hol Topolyára. Ha ma

visszagondolok erre az időre, nem is értem, hogyan bírtam ki ezt a munkát, s hogy soha semmi baj nem történt miattam.

Ismét csak a magam leleményére voltam utalva, mert senki sem utasított, hogyan végezzem el ezt a nehéz feladatot. Hogy a kalauzok, vasutasok fel ne figyeljenek rám, mindig igyekeztem másként öltözni. Azt mondják, csinos lány voltam. Lehet, hogy ez könnyítette meg a dolgom, de persze, csak azért, mert mégsem voltam „feltűnően” csinos. Ha Novi Sadra utaztam, akkor vagy diáklánynak látszottam a fehér blúzban, diáksapkával a fejemben, vagy valami kisasszonynak mutatkoztam, s még ki is sminkeltem magam. Sokkal nehezebb volt azonban falura utazni. Ott, a falusi környezetben, majdnem mindenki ismeri egymást, rögtön feltűnik, ha idegen érkezik az állomásra. Ilyenkor leginkább parasztlánynak öltöztem, és sötét kendővel kötöttem be a fejem. S nem aktatáskát vittem, hanem kosarat. Megfigyeltem, hogy mit visznek legszívesebben haza a parasztasszonyok Szabadkáról, és igyekeztem én is olyan portékával megtölteni kosaramat. Új, tarka fazekak vagy városi veknik látszottak ki letakart kosaramból. Azt is megtettem jó néhányszor, hogy a hosszúkás vekniket kettévágtam, a belét kikapartam és az összegöngyölt anyagot a vekni belsejébe csúsztattam. A vekni két felét összeillesztve, hagytam, hogy a vége még ki is kandikáljon a kosárból. Mégis nagyon nehéz volt. Szabadkán az állomási kijáratnál mindig két csendőr állt őrt, s ezek sorfala között kellett elmenni. A végén már nem mertem Szabadkáig utazni, hanem néhányszor leszálltam Sándornál, és villamoson jöttem be a városba. Persze, ezt se lehetett túl gyakran megtenni.

Ha Újvidékről indultam a teli táskával, igyekeztem az állomáson a legnagyobb tumultusban felszállni a vonatra. Ilyenkor a táskát észrevétlenül felrakhattam egy csomagtartóra, én pedig a második vagy harmadik vagonban ültem le. Csak néha néztem utána, közbeeső állomásokon, amikor valaki leszállt, ott van-e még a táska. Egyszer, amikor nagy igazoltatás volt a vonatban, az én fülkémbe — szerencsés véletlen folytán — négy tisztült, akik nagyon szíves beszélgetésbe elegyedtek velem. Mikor az igazoltatás a mi vagonunkig ért, a tisztekre meg rám nem is néztek. Sok más kellemetlen helyzet is adódott. Szabadkán az utcámban engem mindenki ismert. Kétszer is előfordult, hogy az állomásra menet hozzám szegődtek ismerőseim, és velem utaztak Novi Sadig. Mikor odaértünk, alig tudtam megszabadulni tőlük.

Zentán legtöbbször az állomáson várt egy elvtárs. Ott észrevétlenül a kezébe csúsztattam a csomagot. De volt úgy, hogy egész napot ott kellett öltenem. Ilyenkor Tassi Sándorhoz, Adán Bakos Kálmánhoz, Topolyán Blau Rózsához kellett mennem. A neveket ismét csak utólag tudtam meg.

Előfordult, hogy Novi Sadon várni kellett az anyagra, s csak másnap jöhettek haza. Ilyenkor az a sovány elvtársnő, akivel kapcsolatomban volt, elkísért egy asszonyhoz, akiről később Márianosztrán kiderült, hogy Rákosi Hajnal volt. Hajnal lakása csupán egy szobából állt, s a szobában is csak egy fekvőhely volt. Nagyon rendes volt hozzám. Bár-hogy is tiltakoztam, engem fektetett az ágyba, ő maga a padlóra, egy pokrócra ágyazott magának. Azt akarta, hogy pihenjek. Mindig a fiáról mesélt nekem, nagyon szenvedett, hogy el kellett válnia a gyerekeitől. Azt is csak a háború után tudtam meg, hogy fia akkor már Moszkvában volt

a bátyjánál. Hajnal az utolsó, Belgrádból felszálló repülőgéppel küldte el a háború kitörése előtt.

Ha az anyagot várva Újvidéken kellett töltenem az éjszakát, vagyis ha időben nem érkeztem haza Szabadkára, az elvtársak rögtön nyugtalankodni kezdtek. Ilyenkor a másnapi vonat elé kijött Goteszman Tibor, megnézte, hogy megérkeztem-e, s már fordult is vissza minden szó nélkül. Így én is megnyugodtam, látván, hogy otthon minden rendben van, és mentem a magam útján Kornsteinhez.

Augusztus elején, egy nagyobb csoporttal, Rókust letartóztatták. Aznap nem mentem szokott utamra. Szorongó érzés fogott el, féltem, hogy Rókust megölik és nem is fogom tudni, hol és mikor. Egész nap nyomon követtem a csoportot. Amikor láttam, hogy kiviszik őket az állomásra, én is utánuk mentem, vonatjegyet vettem, és ugyanarra a vonatra ültem, amelyikre a csoportot felszállították. Amikor Topolyán láttam, hogy ők leszállnak, én is leszálltam. Úgy emlékszem, más asszonyok is összeverődtek már a kíséretben. Egy kis távolságban követtük őket, persze gyalog, az internáló táborig. Ott, a drótkerítésen keresztül még váltottunk velük néhány szót. Azután visszautaztam Szabadkára, és jelentettem az elvtársaknak, hová vitték Rókust meg a többieket.

A megszálló kémvizsgálóknak azonban még nem lehettek pontos adatai Rókusról és a szabadkai munkásmozgalom többi aktív tagjáról, mert egynéhány nap múlva a csoport nagy részével Rókus is hazajött.

Ugy tudom, hogy augusztusban, a letartóztatás előtt, vagy közvetlenül utána, a büntetést felfüggesztve, Rókust az elvtársak ismét bekapcsolták a munkába. De hogy milyen feladatot kapott, nem tudhatom. Én se mondhattam el neki a magamét, de ő se árulhatott el nekem semmit az illegális tevékenységéből.

Mikor utoljára jártam Újvidéken, szeptemberben — a pontos dátumot már nem tudom —, ismét két napig ott kellett maradnom, mert az anyag nem volt kész, s így nem értesültem arról, hogy Szabadkán megkezdődtek a letartóztatások. Amint bekopogtam Kornstein Ödön udvari lakásán, ott senki sem felelt, az ajtó zárva volt. Azonnal tudtam, hogy baj van, de tanácsalanságomban ott álltam még az ajtó előtt. Mit csináljak a táskával, és én magam hová menjek? Kopogtam még egyszer, erre a másik udvari lakásból kijött a házmesterné, és nagy szomorúan mondta, hogy Ödön nincs, és én se jöjsek többet ide. — Menjen, gyorsan menjen — mondta az asszony, és én ekkor megértettem, hogy ez az asszony engem többször láthatott, sejtethetett is valamit, de hűségesen hallgatott.

Rácz Magda szüleihez mentem el, de kijött elébem Magda édesapja, és sírva mondta, hogy Magdát elvitték, én pedig gyorsan tűnjek el, nehogy meglásson valaki. Amilyen állapotban volt, nem is mertem megkérni, hogy vállalja el a táskát. Végül Rókus nővéréhez mentem, aki férjével külön lakásban élt, ő elfogadta a táskát, hogy majd eldugja, és meg is mondta, hol találom meg Rókust.

Kettőnk között tudniillik olyan megegyezés volt, hogy amíg én úton vagyok, ő nem tartózkodik otthon a lakásban. Ha én lebukok, nem kell, hogy őt is azonnal letartóztassák.

Mire megtaláltam Rókust Palicson, már késő délutánra járt, de még világos volt. Elhatároztuk, hogy szökünk, elrejtőzünk. Mást nem lehetett tenni. Elmentünk azonnal, Palicstól néhány kilométerre, egy szál-

lásra, Rókus egyik unokatestvéréhez. Ott is aludtunk, de már másnap jött az üzenet Szabadkáról, Rókus nővérétől (aki csak feltételezhetette, hová menekültünk, de nagyon jól eltalálta), hogy menjünk onnan, mert már kerestek bennünket, és biztos minden rokonhoz el fognak menni.

Így kezdődött a kálváriánk. A szállást azonnal elhagytuk, és egész nap a kukoricásban rejtőzködtünk. De persze ott nem maradhattunk. Se pénzünk, se ételünk, se italunk nem volt. Kiépített bázisai a párt-nak abban az időben még nem voltak, ráadásul a nagyméretű lebukás miatt nem mertünk ismerősökhöz vagy elvtársakhoz fordulni, mert nem tudhattuk, hol szaladunk a kopók kelepécéjébe.

Horgosra indultunk, egy idős házaspárhoz, akik szintén Rókus távoli rokonai voltak, de nem láttunk más megoldást. A legnagyobb lelki vívódás közepette, lassan haladtunk a nemzetközi úton Horgos felé, tudván, hogy már fényképes körözvénnyel kutatnak utánunk. Rókus bicegett, az autók futkostak északnak és délnek. A teljes kiszolgáltatottság és tehetetlenség érzése fogott el. Horgosra mégis megérkeztünk. A magányos két kis öreg a rozszant parasztházban nem tudta, hogy üldöznek bennünket. Készségesen fogadtak, szállást is adtak, de amikor este Rókussal egyedül maradtunk, azt mondtam neki, hogy nem maradhatunk. Keresni fognak bennünket itt is, mert rokonok, azonfelül öregek és tehetetlenek, elpusztítjuk őket. De hová?

Később kiderült, hogy mindazok, akik északnak szöktek, Magyarországra, Budapestre, ki a megszállt terület rendőri, csendőri, katonai gyűrijéből, jobban jártak, mint mi. De hogyan mehettünk volna mi északnak? Se rokonunk, se ismerősünk, se összeköttetésünk, se pénzünk nem volt. Rejtőzni, gyalogolni Rókussal nem lehetett. Arra pedig egy pillanatra sem gondoltam, hogy tőle megváljak.

Rókus rám bízta a döntést. Elhatároztam, hogy délre megyünk, vissza Zentára, s megpróbálunk összeköttetést találni azokkal az elvtársakkal, akiknek én az illegális anyagot hordtam. Így is tettünk. Reggelre kelve megkértük az öregeket, találjanak egy falubeli parasztembert, hogy vigyen el bennünket szekéren Zentára. El is jutottunk Zenta határáig, dülölkön, nyári utakon haladva, s a kocsis, a szekér gazdája nem is kérdezte, miért nem megyünk a kövesen. Azt hiszem, úgy nézhettünk ki, Rókus meg én, hogy csak ránk kellett nézni, s már semmi magyarázatra nem volt szüksége. A város határában aztán leszálltunk, és elköszöntünk a nagyon szíves és hallgatag embertől.

Amikor 1945-ben hazajöttem a rabságból, megtudtam, hogy mire ez az ember kocsiával visszatért Horgosra, a detektívek már várták. Őt is, a két öreget is nagyon meghurcolták. De azok mást nem tudtak mondani, mint hogy elmentünk.

Zentán felkerestem azokat, akikhez még nemrég az anyagot vittem, és a segítségüket kértem. Segítettek is, a legjobban, ahogy tudtak. Elvezettek bennünket egy pincelakásba, csak azt nem mondták meg — hiába is mondták volna —, hogy itt szintén egy elvtárs lakott, aki elmenekült. Tíz napig voltunk ebben a lakásban, nagyon súlyos lelkiállapotban. Egy asszony minden este eljött, ételt, friss vizet hozott, megtett körülöttünk mindent, amit kellett. Mégis az volt az érzésem, hogy egérfogóba kerültünk. Tulajdonképpen mindketten annyira megszoktuk a mozgást, a munkát, az állandó harcot, hogy a tétlenség és

tehetetlenség érzése emésztett bennünket legjobban. Voltak napok, hogy egy szót se szóltunk egymáshoz, csak önmagunkban rágódtunk.

Egy napon olyan érzésem támadt, hogy ebből a pincéből el kell menni, mert itt pusztulunk mind a ketten. Amikor este eljött az aszszony az étellel, megmondtam ezt neki, és nagyon kértem, vigyen el bennünket máshová. Nagy hatással lehetett rá a kérelmem, mert már másnap el is vitt bennünket egy házaspárhoz. Ezek valószínűleg cselédek lehettek egy gazdánál, mert egy nagy ház cselédlakásában éltek, a gazda pedig nem tartózkodott otthon. Az udvarban sok jószágot tartottak, lovakat is, ezt mind ők látták el. Fiatal házaspár voltak, magyarok, három-négyéves kisfiuk volt. Ez a gyerek elnevezte Rókust mesélő bácsinak, s hogy a gyerekek tetszettek a meséi, Rókust ez nagyon felrázta, boldoggá tette. Legalább valamiben hasznosnak érezte magát. Nagyon jól bántak velünk ezek az emberek, pedig biztosan terhükre voltunk, hiszen csak egy szobájuk lévén, mindannyian ott éltünk és aludtunk.

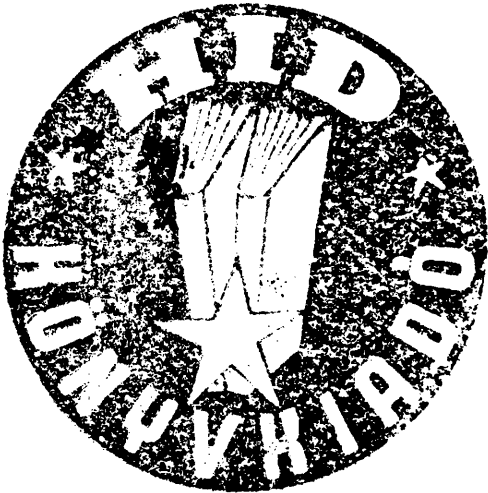
Egynéhány nap múlva félrehívott engem a fiatalasszony. — Az elvtársak üzenik, mondta aggódva, hogy Zentán is megkezdődtek a letartóztatások, s már azt az embert is elfogták, aki azelőtt a pincelakásban élt, magát a lakást pedig feldúlták, átkutatták a csendőrök. Pénzt küldtek nekünk az elvtársak azzal, hogy utazzunk el minél gyorsabban. Éppen csak azt nem mondták meg — nem is mondhatták, hiszen önmagukon se tudtak segíteni — hogy hová.

Ekkor így gondoltam: Újvidékre kell menni, kapcsolatot keresni, hátha az elvtársak át tudnak dobni bennünket a Dunán. Rókus beleegyezett a tervbe.

Kimentem az állomásra, lemértem, mennyi időre van szükségünk, hogy kiérjünk és megváltsuk a jegyet, majd visszamentem Rókusért. A fiatalasszonytól egy fekete kendőt kértem, bekötöttem a fejem, s mikor elbúcsúztunk, kimentünk az állomásra. A terv sikerült. Mire vonatindulás előtt kiértünk, már sok nép tolongott ott, és a csendőrök egynéhány embert — biztosan ezek is elvtársak voltak — megláncolva, ugyanazon a vonaton szállítottak. Mindenki velük volt elfoglalva. Ez volt a szomorú szerencsénk. Őket nézték, körülöttük sürgölődtek. Megváltottam a jegyet, beszálltunk. Rókust azonnal az ablakhoz ültettem, újságot adtam a kezébe, én pedig mellé ültem. Jöttek a kalauzok, de azok se figyeltek ránk, őket is a megláncolt, szerencsétlen emberek foglalkoztatták.

Este érkezünk. De nem a városig, csak a röptérig utaztunk, s ott le szálltunk. Egy lakótelepülés épült ott, kísértetiesen egyforma, vonalba mért utcákkal, egyforma házakkal. Tudtuk, hogy Rókusnak ott egy unokatestvére él, akinek a férje német származású. Arra számítottunk, hogy az ő házukban nem leszünk gyanúsak, s ott maradhatunk, amíg a kapcsolatot megteremtjük. Természetesen fogalmunk sem volt, hogy Bácskában milyen nagyméretű letartóztatások vannak folyamatban.

Este volt már, amint mondtam, elsötétítés és vaksötét. Hajnalig ke restük a házat, ahol Rókus sok évvel előbb s csak egyszer fordult meg. Halálosan fáradtan, s a legnagyobb veszélynek kitéve, jártuk az egyforma utcákat. Mikor hajnalodni kezdett, nagy horogkeresztes zászlójáról végre felismertük a házat. A padláslyukból meredező, hatalmas zászlórúdról a földig ért a förtelmes horogkeresztes zászló. Azonban

A Híd-könyvtár emblémái

nem volt választás. Bementünk a házba, a háziak szépen fogadtak bennünket. Azt mondtuk, Novi Sadra jöttünk munkát keresni. Rókust ott hagyva, azonnal mentem is a városba. Az ismert házban azonban senkit sem találtam. Vaktában jártam az utcákat. Találkoznom kell valakivel, gondoltam, és találkoztam is Ivačković Gordanával.

Nem állt szívesen szóba velem, láttam, menne, szaladna, rázna le magáról, de én utána mentem, könyörögtem, és csakis Rókus miatt. Kértem, hogy küldjenek bennünket át a Dunán, a Szerémségbe. Ő azt mondta, ez lehetetlen, de talán majd találnak valami megoldást. Találkát adott nekem másnapra és harmadnapra is. Ekkor, az utolsó találkozáson, azt mondta, hogy legyünk másnap este nyolc órakor a Subotička utca sarkán, egy elvtárs jön értünk, és elvisz bennünket. Ez a Subotička utca — úgy emlékszem — a Futaki út közelében volt.

Elkészöntünk a házban Rókus unokanővérétől, azzal, hogy munkát nem találva visszautazunk. Ott is voltunk pontosan a Subotička utca sarkán. Ismét csak a börtönben tudtam meg később, hogy Brkić Milának, egy Novi Sad-i elvtársnőnek kellett volna értünk jönnie, ei is indult, de nem találkozhattunk, mert ő is, aki közeledett, meg mi is ott, az utcasarkon, egyszerre lövöldözést hallottunk, rohanó lépteket. Gyorsan elmentünk onnan. Nem tudom, kit, de valakit akkor, ott, a közelben letartóztattak. És letartóztatták Milát is.

Visszamentünk a reptéri településre, s azt mondtuk, hogy lekéstük a vonatot. Még két napig voltunk ebben a házban, de nem mertünk tovább maradni. A fasisztabarát német férj, ha csak megsejti, mi járatban vagyunk, végünk van. A végén elbúcsúztunk azzal, hogy hazautazunk, s a búcsúzás végtelenül kínos volt, mert egyre azt akarták, hogy vigyük magunkkal a kislányukat a rokonokhoz.

Kishegyesre utaztunk, ismét csak Rókus rokonaihoz. Földművelők voltak azok is, egy idős bácsi, a család feje, azzal fogadott bennünket, hogy már kerestek bennünket nála a csendőrök. Aggódva bár, de látva, hogy nincs más kiút, elfogadott bennünket. Meg is szervezte az életünket valahogy. Éjjel nála, nappal egy másik parasztházban tartózkodtunk. Ennek a háznak a népe egész nap kint volt a földön, dolgozott, csak este jöttek haza, úgyhogy napközben egyedül voltunk.

Végül aztán mégiscsak megtaláltak bennünket a csendőrök.

Nappal volt, sütött a nap, s az ismeretlen család otthonában levő szobánk ablakát fehér vászonfüggöny védte. Az utca egyszerre csak hangos lett a csizmák dobogásától, a fehér vászonfüggönyön pedig kirajzolódott az ablakra szegezett puskacső árnyéka. A házat körülvették. Menekvés nem volt, de védekezni sem lehetett. Nem volt fegyverünk.

Röhögtek is rajtunk a csendőrök, miközben feltúrták az egész házat. „Elölünk csak a föld alá menekülhetnek!” — mondták nagy pöffeszkedve, s bedugtak bennünket egy terepjáróba. Hátral a megkötözött Rókust két csendőr vette közre, engem előre ültettek. Október 20-a körül történt. Több mint egy hónapig szökésben voltunk.

A szabadkai Sárga Házban a detektívek úgy fogadtak bennünket, mint régi ismerősöket.

— Hol vagy? Mióta keresünk már! — fordultak hozzám kedélyesen, mintha hivatalos vendégségből késtem volna el.

Nem feleltem. Keményen elhatároztam, hogy nem beszélek. Olyan hosszú ideig dolgoztam, napról napra azzal indultam útnak, hogy le-

tartóztatnak, s majd annyi ember biztonsága függ tőlem. Megszoktam azt a gondolatot, hogy kínozni fognak. Mindent elvettek tőlünk, és szétválasztottak bennünket.

A kínzásokról most nem szeretnék beszélni. Inkább azt említeném meg, milyen nagyon rosszul hatott rám, amikor bevezettek abba a közös terembe, ahol fálnak fordulva, sorban ültek az elvtársak. Nagyon sokan voltak már akkor bent. Ottmár pedig a terem közepén, egyedül ült, mintha kiközösítették volna. A detektívek bizonyosan szándékosan ültették oda, mondván: Nézzétek, ez a vezéreték! Vége a mozgalomnak! — A sorban ülők közül, bár arcukat nem nagyon láthattam, rögtön felismertem Máriást, Singer Dóci-t meg a többieket.

Láttam, amikor a halott Matkót kidobták a folyosó szalmájára. — Szimulál! — üvöltötték a detektívek, és rugdosták a halott embert. Csizmár Sándor nyomozó volt az, aki megölte Matkót. Mikor szegény a halálba menekült előle, Csizmár Sándor bejött abba a helyiségbe, ahol engem kínoztak, és azt mondta kollégájának: „Add át nekem ezt az asszonyt, nálam mindenki megpuhul.” Át is adtak neki.

Többször láttam Rókust a Sárga Házban, bár nem ültünk ugyanabban a teremben. Utoljára kint a folyosón, épp ott, ahová a halott Matkót is kidobták, állt barátaival a fal felé fordulva, és cigarettázott. Végig kellett mennem azon a folyosón, és csak néztem megrökönyödve, le nem tudtam venni róla a szemem. Hogy fogadhatott el cigarettát a hekusoktól, ő és azok a többiek ott a fálnak fordulva? S ha már cigarettát adtak nekik, miért kell a falat nézniük?

Ő megérezhette a tekintetemet, mert hátrafordult. Az arcán megmagyarázhatatlan mosoly ült, s egyik kezével jelt adott nekem: kört húzott a levegőben a feje körül. Én csak néztem, de annyira meg voltam botránkozva a miatt a szerencsétlen cigaretta miatt, hogy nem tudtam megérteni: hurkot mutatott Rókus. Közölték vele, közölték velük, hogy kötél általi halálra ítélték őket, s ez a búcsúcigaretta. Nem tudtam, nem akartam megérteni a jelet, pedig emlékszem, erősen gondolkoztam azon, mit is akarhatott Rókus mondani nekem. S később is, a börtönben, amikor a kivégzés napján ott guggoltam dermedten a magánzárka falánál és figyeltem a kinti zörejekre, elhittem rabtársaimnak, hogy Rókusnak megkegyelmeztek. A fülemben állandóan dobpergés zúgott, kimondhatatlanul sajnáltam Ottmárt meg a többieket, de úgy tudtam: Rókusnak megkegyelmeztek. Pedig hát tudhattam volna: Simokovich Rókus, a szabadkai munkásmozgalom atyja nem kaphat kegyelmet a fasiszta megszállóktól.

Lukács Gyula mesélte el nekem a háború után, hogy teltek el a halálraítéltek utolsó órái. Beterelték őket egy tágas szobába. Ott leültek a szalmára, és mindenki mindenkitől elbúcsúzott. Búcsúztak a halálraítéltek, azok is, akik az utolsó percben a bitófa alatt tudják majd meg, hogy kegyelmet kaptak.

Kintről valami cukorkát kaptak, és mindenki vett egy szemet. Aztán Singer Dóci, az orvos, aki valamilyen rémes fertőzés miatt nem tudott lábra állni, és az akasztófa alá is ketten vonszolták, elmondta, hogy az akasztás nem fáj, hogy a kötél pillanatok alatt végez az emberrel. Mindannyian nagyon megnyugodtak.

Akkor tudtam meg, hogy Rókust felakasztották, amikor a látogatóba jött nővérén megláttam a fekete gyászruhát. Nem szólt ő se semmit,

csak hullottak a könnyei. — Meghalt? — kérdeztem. Ő bólintott, és akkor sírtunk. Rókus búcsúlevelet írt nekem, de a nővére nem hozhatta be a börtönbe. Csak 1945-ben, mikor a koncentrációs táborból hazajöttem, akkor kaptam kézhez a kusza, elfolyó sorokat.

Csak azért nehéz meghalnia, írta Rókus, mert meg kell válnia tőlem. Nagyon sajnál engem, és kéri a testvéreit meg a nővérét, hogy segítsenek nekem, ha az életben valamire szükségem lesz. Talán előrelátta, mennyit fogok szenvedni nélküle.

Feljegyezte Szimin Bosán Magda